
Textologie dnes?

Author(s): Michael Špirit

Source: *Česká literatura*, duben 2009, Vol. 57, No. 2 (duben 2009), pp. 221-231

Published by: Institute of Czech Literature, The Academy of Sciences of the Czech Republic

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/42688052>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Česká literatura*

JSTOR

Michael Špirit

Textologie dnes?

0. Období po roce 1989 modifikovalo nebo zcela rozmetalo předpoklady, na kterých česká textologie budovala předchozích padesát let svou existenci. Zhroucením centralizovaného modelu výroby, a tedy i výroby knih, padl nejen cenzurní dohled, jehož fanatismus, mechaniku, strach, potměšilost či paranoiu živila komunistická ideologie, ale také jeden ze základních kamenů textologie jako oboru: kolektivní, koordinované pojetí vydavatelské práce (viz odst. 3). Nemíníme to ani pohoršeně, ani nostalgicky, ale jako fakt. Od konce roku 1989 mohl začít kdokoli, v zásadě bez existenční nebo odborné sankce, vydávat cokoliv a jakkoli.

1. Na konci šedesátých let Felix Vodička konstatoval, že „zatímco v období kapitalistického nakladatelského podnikání bylo vydávání klasiků předem určováno zájmem nakladatele, který s konečnou platností rozhodoval o profilu edice i o jejím rozsahu, kryje se nyní zájem nakladatelský se zájmem veřejným“, že zatímco dříve byla ediční práce závislá na „soukromé iniciativě editorově, [...] stává se nyní celá ediční problematika předmětem soustavné odborné péče“ (VODIČKA 2006: 94). Možná to byla vážně míněná slova, možná šlo o tehdy běžný opis situace, kterou bylo vyloučené pojmenovat přímo. Ani o dvacet let později ještě nemohla Stanislava Mazáčová formulovat zcela otevřeně: „Zánikem soukromých nakladatelství po roce 1948 byl eliminován obchodní charakter vydavatelské činnosti a zdůrazněn zájem veřejný a umělecký, ovšem též politický a ideologický“ (MAZÁČOVÁ 1993: 180). I tak neutrální výrok byl na konci osmdesátých let pořád ještě problematický. Autorka po letech vzpomínala, že svou stať „dala nejdřív do *České literatury*, ale oni mi to vrátili, že se můj text Hrzalové, tehdejší ředitelce, nelíbí, že jsem tam málo vypíchla obrat v osmačtyřicátém roce po znárodnění našich nakladatelství“ (MAZÁČOVÁ 2001: 260). – Totální kontrola nad veřejným prostorem každopádně po únoru 1948 nepřímo umožnila systematický rozvoj textologické teorie a praxe. Mezi despotií a vědou tu byl podobně paradoxní vztah jako třeba mezi režimem Antonína Novotného a rozvojem české filmové nové vlny.

2. Vydavatelská péče se tedy po roce 1989 stala znovu polem pro soukromou iniciativu editorovu a nakladatelovu, se všemi přednostmi a hendikepy, které to s sebou přinášelo a přináší. Obecnou omezující podmínkou se stalo financování vydavatelské činnosti, zřetel, jež ve svých pojednáních Vodička ani Mazáčová vůbec nemuseli zít v potaz. – Peníze samy jistě žádnou edici neudělají, avšak bez nich, tzn. bez ministerských, grantových nebo různých jiných dotací

(regionálních, mezinárodních, oborových apod.) je odborná textologická práce vyloučena, neboť žádný český nakladatel není s to profesionální edici zaplatit sám. Stát a veřejné instituce tento druh vědeckého výzkumu podporovaly nedostatečně a ani mezi českými podnikateli se dosud nenašlo těleso, které by dlouhodobě a soustavně investovalo do odborné přípravy a vydávání památek české literatury.¹

3. Princip vydavatelské činnosti jako činnosti kolektivní spočíval zejména v koncepčních diskusích, koordinaci práce a v několikařech kontrolách editovaného textu i vydavatelského aparátu.² Zánik tohoto principu, daný volným, „tržním“ nakladatelským podnikáním a neexistencí pracoviště pro textologii, nebyl fatální ani tak pro programovou, plánovací stránku věci, tedy pro úvahy o tom, co a jak vydávat, jako spíš pro její praxi, tj. úroveň jednotlivých výkonů. Jakkoli spolu obě fáze přirozeně souvisejí, svobodné, žádným centrem neřízené nakladatelské podnikání ukázalo, že jejich oddělování je daností, kterou by mohla odstranit zas jen nějaká diktatura. Výhodou takového napořád neutěšeného stavu je, že jsou realizovány projekty, na nichž by se žádné centrální grémium buď neshodlo, anebo by čtenáři na jejich uskutečnění museli čekat dlouho, až se grémiím uvolní ruce: znovu nebo vůbec poprvé na různé ediční úrovni zpřístupněná, systematicky publikovaná díla např. Čana, J. Čepa, J. Franze, B. Fučíka, F. Gellnera, Z. Havlíčka, V. Holana, E. Hostovského, K. Hynka, I. Jirouse, J. Koláře, L. Klímy, K. Kryla, K. Maryska, J. Ortena, Z. Rotrekla, M. Součkové, K. Šiktance, J. Škvoreckého, I. Vodseďálka, V. Vokolka, R. Weinera, J. Zahradníčka, v menších týmech a v jisté koordinaci edice V. Havla, F. Langra, T. G. Masaryka, korespondence B. Němcové, dílo J. Patočky, J. Seiferta, nebo nedávno započaté projekty shrnujících vydání J. Čapka, V. Effenbergra, J. Hutky, A. Stankoviče, J. Trefulky.

3.1. Zhroucení komunistického režimu a postupující sebereflexe literárněhistorického oboru navíc učinila suspektními pojmy jako „nejvýznamnější autoři“, „základní díla“ či spisovatelé „velkého uměleckého nebo společenského dosahu“, jež byly obecně pocitovány, mocensky oktrojovány či v dějepisectví oboru dle momentální situace atribuovány a jejichž obsah, ve skutečnosti neurčitě evidentní, naplňoval programy náročněji komentovaných knižních řad a tvořil ediční plán. Představa jakési „klenotnice české literatury“, „nejvýznamnějších“ děl apod. figurovala ostatně i v počátcích edice *Česká knižnice* (od roku 1996, respektive 1998). Její vedení si zaslouží uznání, že dokázalo

¹ Dnešní stav opravňuje k jistotě, že budoucnost bude ještě horší než uplynulých dvacet let. „Veřejných“ peněz plynule ubývá a doufat v mecenášské aktivity soukromého sektoru v této oblasti je jako věřit v nález Máchových autografů. Výmluvné komparativní hledisko poskytuje např. prudce chudnoucí Německo (viz pozn. č. 7).

² Označení používám neutrálně pro soubor textů, jejichž původci jsou vydavatelé: ediční poznámky, komentáře, vysvětlivky, doprovodné studie apod.

svůj původní postoj přehodnotit ve prospěch konceptu otevřené řady literárních děl, jejichž pomyslné místo v literárních dějinách bude knižnice dobře připravenými edicemi teprve spoludefinovat. Představa o funkci této řady ovšem stále kolísá, pozůstatky prvotního poslání knižnice jako víceméně pevného kánonu české literatury trvají a pronikají jak do volby některých titulů, tak komentujících textů prostřednictvím laických explikací jako „jedno z vrcholných děl“, „nejcharakterističtější povídkové sbírky výrazného prozaika“, „nejznámější“, „patří k vrcholům“, „nejlepší“, „přetrvávající hodnoty“ apod.

4. Poté co princip vydavatelské činnosti jako činnosti kolektivní de facto zanikl, stojí tu tedy jeden vydavatel s okruhem nejbližších odborných nebo nakladatelských spolupracovníků. Cenou za situaci českých svobodných, respektive živelných nakladatelských poměrů je, že individuální práce, často neoponovaná (viz odst. 5), přináší řemeslně špatné výsledky ve větším množství než kolektivně vznikající projekty. – Průběh vícehlasých diskusí – nebo jejich absence – o obsahu a kompozici editovaného svazku zůstává pro čtenáře, který drží v ruce hotovou knihu, „neviditelný“. Výsledný produkt je pro něho základní skutečností, ediční zpráva v knize zdůvodňuje její konkrétní podobu, ale málokdy informuje o alternativách, které byly také ve hře, a o důvodech, proč byly zavrženy. Provedení edice, tedy konkrétní podoba textu a charakter vydavatelského aparátu, jsou oproti tomu „čitelné“ i pro gramotného laika, který to, co bylo opomenuto (od tiskové chyby až po nesrovnalosti skladebné), vidí hned, ale zpravidla není schopen posoudit, zda jde o sice mrzuté, ale pořád ještě tolerovatelné zbytky původního neopracovaného materiálu, které zůstaly po předchozí nezměrné práci přehlédnuty, anebo zda jde o nepochybně nezvládnuté řemeslo.³

5. Rámcovou nebo koncepční část editorovy činnosti, jako je rozvaha o uspořádání autorského celku, určení výchozího textu a jeho kritika nebo podoba komentáře, zřídka dnes někdo kontroluje. Redaktor, pokud si ho nakladatelství vůbec může dovolit, je zpravidla plně zaměstnán revizí editorovy úpravy

³ Je všeobecně známo, že kromě několikastupňové kontroly textologických úkonů schází při vydavatelské praxi nejcitelněji časová amplituda mezi uzavřením prací na edici a výrobou svazku (sazbou, korekturami, tiskem). Když už je dotyčný projekt finančně relativně zajištěn, je prakticky vyloučené, aby se před definitivním odevzdáním mohl nechat na pár týdnů „uležet“, neboť se na jeho vydání, kvůli termínům, na něž je vázána dotace, přirozeně spěchá. Text a odborné práce na něm, v elektronickém prostředí snad ještě dramatictější než před vynálezem počítačových textových programů, přitom podléhají podobným procesům jako sýr nebo některé destiláty: na rozdíl od nich je to vědecky nepochopitelné, ale o to víc vysvětlitelné lidsky. Nechci tím plédovat pro zavírání očí nad výrobními zmetky. S minimální nadsázkou lze ale říci: chyby jsou všude. Textolog o nich obvykle ví dříve než jeho kritik, který, neváží-li hranici příslušné míry, podstatu problému nakonec nevidí. Omyly, jichž se dopustil nebo které neodstranil textolog, jsou přitom jen zdánlivě nápadnější než ty, jež zanechal literární historik nebo teoretický myslitel v pojednání – abych nikoho neurazil – o próze 20. století nebo v úvaze o čase v literárním díle.

textu k vydání nebo tuto úpravu dokonce musí dělat sám, v těch nejhorších případech je zavalen organizačními nakladatelskými úkony, spojenými s vydáním dané publikace, a text čte vlastně jen jako korektor. Výjimku z této nouze, způsobené personální, časovou a finanční tísní, představuje v období, o němž pojednáváme, několik svazků edice *Česká knižnice* (zejména cca v letech 1998–2002) a řada Seifertova *Díla* (vycházející od roku 2001). Během jejich realizace fungoval institut vědeckého redaktora, který byl buď průběžným oponentem, nebo vstupoval do procesu v momentě, kdy editor svou práci dokončil, ale ještě ji neodevzdal k redigování; spolu se stabilní redakcí celé řady zajišťoval tak odborný redaktor alespoň dvoustupňovou kontrolu editorových operací. – Odborná oponentura nebo koordinovaný postup musel působit i v případě Poláčkových *Spisů*,⁴ dosud nejvyrovnanějšího souborného edičního projektu, který byl v posledních dvou dekadách započat i dokončen.

5.1. Dvacetisvazkové *Spisy Karla Poláčka* (1994–2001) přinášejí, podobně jako *Spisy Karla Čapka* (1980–1995), veškerou autorovu beletrii a podstatný výbor z publicistiky a ve svém pořadu zachovávají v zásadě chronologii Poláčkových knih (prvních 14 svazků), ty drobnější z nich sdružují podle žánru (povídkového, fejetonového a „zbytkového“, sv. 15–17) a z novinových textů, které Poláček sám nijak nejednotil, vytvářejí tři závěrečné svazky. Téměř celou řadu si rozdělily vynikající editorky, připravující vždy žánrově nebo druhově spřízněné autorovy texty. Jednotný ediční postup, tj. kriticky ověřený text vycházející zpravidla z prvního knižního vydání (což v Poláčkově případě umožnila neexistence rukopisů a s výjimkou některých časopiseckých otisků rovněž neexistence textových variant), byl komentován v jednotně strukturované ediční poznámce, postupující od evidence zrodu, respektive zveřejňování textu, přes popis jeho pohybu mezi jednotlivými prameny s příklady změn, dále sumarizující kritickou recepci prvního vydání, případně následné vykladačské studie, a vrcholící v charakteristice autorova jazyka a zprávě o editorských zásadách do textu (jehož pravopisná úprava proběhla standardně s generální oporou v poslední edici pravopisných pravidel, nikoli však nemyslivě a necitlivě, viz třeba už v titulu *Muže v offsidu*). Řadu doplnila v identickém formátu a grafické úpravě knižní *Bibliografie Karla Poláčka* (1997), kterou sestavil Boris Mědílek a která slouží nejen jako samostatná publikace, ale i jako doprovod nebo hypertext svého druhu k jednotlivým edičním poznámkám.

5.2.1. Problematické nebo diskusní se mi v Poláčkových *Spisech* zdá kritérium, o něž se opírá výběr ze soudniček a ostatních novinových žánrů (sv. 18 a 19)

⁴ Jednotlivé svazky *Spisů*, vydaných v pražském Nakladatelství Franze Kafky a sponzorovaných městem Rychnov nad Kněžnou, Komerční bankou a jednorázovými donátory pro ten který svazek, o tom nic neříkají, informaci o existenci ediční rady přináší poláčkovská *Bibliografie* (1997, s. 458–459) a poznámka ve 20. svazku *Spisů* (2001, s. 373), výčet členů se nepatrně liší.

a které editorka vymezuje jako rozdíl mezi věcnou, informativní zprávou a beletristickým podáním, a představuje je jako zcela jasné („je zřetelně možno rozlišit“, „práce, které se ani v ničem nestýkají s postupy a funkcemi prózy krásné, beletristické“; TROCHOVÁ 1999: 1102, 2001: 1104). Při všem respektu k její precizní a nápadité práci (nejen na Poláčkových *Spisech*), kterou беру za vzor řemesla, se domnívám, že se tu střetla snaha kodifikovat rozměr, který je ve skutečnosti pohyblivý. Zmiňovaný rozdíl mezi oběma styly jistě existuje, ale – zvláště u autora jako Poláček – může být zakoušen proměnlivě a individuálně, a proto je sporné zdůvodňovat ho kategoricky. Při obhajobě výběru by měla editorka buď uvést konkrétní příklady svého pojetí čistě informativního textu, anebo připustit subjektivní hledisko,⁵ které je inherentní a jako průvodní jev editorova úsudku se obecně projevuje v každé fázi přípravy jakéhokoli svazku k vydání. „Subjektivita“ tu přitom neznamená libovolný přístup diletanta, nýbrž dokonalou znalost díla opřenou o zkušenost, jež je prověřena mnohaletým a všestranným studiem.⁶ (V obou případech by ale měl být aparát u Poláčka doplněn o soupis textů nezařazených.)

5.2.2. V souvislostech přehledně a logicky rozvržených Poláčkových *Spisů* se jako zřejmá a trochu nepochopitelná koncepční chyba jeví závěrečný, 20. svazek, který kromě korespondence a deníku přináší na prvních 150 stránkách „úvahy“, tj. publicistiku „dokumentární“ nebo „autobiografické“ hodnoty. Jde o texty, které typologicky i žánrově patří do 19. svazku, jejich vyčlenění s poukazem na větší „závažnost“ je v kontextu *Spisů* neorganické a s kritérii relativní úplnosti, genetické chronologie a žánrové koherentnosti (jež jsou uplatňovány i ve dvou „výběrových“ dílech č. 18 a 19 o více než 1 100 stránkách) vlastně v rozporu (srov. odst. 3.1.). Na „vině“ je tu zřejmě vždy složitá situace kolem posledního svazku řady, ubývání původní ediční energie, možná nevyjasněné kompetence (promítající se do znění tiráže: „za ediční spolupráce Z. K. Slabého, Jaroslava Kolára a Erika Gilka vydalo...“ a do konfúzní podoby vydavatelského textu) a všudypřítomný tlak závěrečný svazek hlavně vydat. – Ony „závažné“ úvahy měly být rozptýleny v 19. svazku a na jejich pomyslnou významnost se případně mohlo poukázat v ediční poznámce. Pokud by výroba knihy o cca 1 300 stránkách byla už příliš komplikovaná, svazek by se rozdělil na dva. Závěrečný díl s korespondencí a deníkem mohl být oproti tomu doplněn aktualizovanou bibliografií (od Mědílkovy práce uplynuly tehdy čtyři roky) a zejména

⁵ Jako to Z. Trochová udělala v případě výběru z Weinerovy publicistiky (2002), což jí kritika poněkud prudce vytkla (viz Svobodová – Kosák 2004). Jako každý výbor je i tento napadnutelný, řada koncepčních výhrad obou recenzentů je pochopitelná, ale za přiznání subjektivity při pořádání tohoto svazku bych editorku nekáral, spíše naopak.

⁶ Editorové kompetence a nutnost volby staví do kontrastu k minulému iluzi o tom, že „je-li editor potřebně vybaven odborně a dbá-li stanovených příkazů a zákazů, musí se propracovat k žádoucímu výsledku, jeden ke stejnému jako druhý“, trochu překvapivě i přední představitel „Skřečkovy“ školy (OTRUBA 1994).

komentářem zabývajícím se vnitřními souvislostmi celého Poláčkova díla. Vysvětlivky, pořízené pro 20. svazek, měly být vztaženy ještě k nejméně předchozím pěti knihám *Spisů* a v jejich struktuře se měl lépe zvážit vztah k jazykovým jevům a k personálním, dějinným či zeměpisným realitám. Poslední díl mohl mít názvový rejstřík a chronologii díla provázanou se *Spisy* a určitě měl přinést errata k celé řadě.

6. Při volbě výchozího textu převažovalo v novodobé textologii pravidlo takzvaného vydání poslední ruky. Jakkoli nemělo povahu předpisu, v praxi bylo uplatňováno důsledně. Po roce 1989 se přístup v otázce určení výchozího textu rozrůznil, a to je jedno z nepochybných pozitiv jinak nepříliš radostného vývoje. Vydavatelé začali při tomto kroku více zohledňovat jednak zásah příslušného díla do literární struktury své doby, který se zpravidla udál v prvním vydání, jednak nezřetelnou podobu komunistické cenzury, která po sobě v uměleckých dílech málokdy zanechávala stopu jako cenzura, tedy jako vnější, neautorskou intervenci, a mohla se v textových pramenech jevit jako projev spontánní autorské vůle. Extrémní případ Bohumila Hrabala, autora nejméně „dvojit“ bibliografie, vyřešily vhodně jeho *Sebrané spisy* (1991–1997), které *vedle sebe* postavily jak první strojopisné (později samizdatové) hotové verze, tak do roku 1989 publikovaná znění, u nichž autor akceptoval cizí projekce na škále od redakčních doporučení až po zásahy, které nebyly konzultovány. *Sebrané spisy* mezi těmito verzemi nehierarchizovaly, zprávu o jejich genealogii podávaly komentáře. – Vstup do literárního kontextu byl určujícím hlediskem pro volbu prvního vydání jako textu výchozího např. u prvního a šestého svazku *Díla Jaroslava Seiferta*, u Skácelových sbírek v edici *Básní*, u Vančurova *Posledního soudu* nebo Zeyerova *Jana Marii Plojgara* v *České knižnici*. Nebylo to jediné správné řešení, tak jako není jediný možný jen ten postup, který sleduje „ideální“ a dovršenou vůli autora. Důležité je, že nejnovější praxí bylo prolomeno poněkud mechanicky uplatňované pravidlo a že se tu rozevřel pro editora rejstřík možnosti, které nelze jednou provždy spoutat normativním ukotvením.

7. Otázka rozdílu mezi vědeckým a čtenářským vydáním nebyla po roce 1989 přímo tematizována. Kromě okolností, jež rámcově určily podmínky pro textologickou práci posledních dvaceti let (viz odst. 0. až 3.), lze pro to vidět dva důvody: (1) povědomí o tom, že rozdíl spočívá toliko v objemu komentáře a nikoli v kritickém postupu prací, bylo a je v odborné obci, respektive mezi aktivními editory a redaktory akceptováno, (2) v chaosu, neregulovanosti vydavatelské činnosti se rozdíl mezi oběma typy vydání setřely. – Není vyloučené, že platí oba důvody současně, neboť nejrozšířenějším typem edice, socializujícím kanonizovaný text, se v posledním dvacetiletí stalo „kriticky ověřené čtenářské vydání“, kterýžto pojem razila v různých variacích explicitně *Česká knižnice* a jehož střední polohu provedení můžeme spatřovat například právě v Poláč-

kových *Spisech* (viz 5.1.). Takovýto „kontaminovaný“ typ edice byl častý už před rokem 1989 (spisy Vančurovy, Čapkovy, Olbrachtovy), po něm byl modifikován ve dvou směrech: (a) takřka úplně zmizel žánr doslovu, který představoval žánrově, metodologicky a noeticky nejslabší článek doprovodného aparátu, jehož jediným smyslem bylo často jen „zaštítění“ vydávaného autora, případně, když už byl se skřípěním zubů vydáván, jeho zostuzení, (b) podle typu edice dominovala komentáři textologická, bibliografická nebo literárněhistorická složka. Jako příkladně jmenujme v prvním případě vydání Čanových básní (M. Kosák, 2007–2008) a próz L. Dvořáka (R. Krumphanzl, 1998), v druhém Skácelovy poezie (J. Opelík, 1995–1996), ve třetím básní J. V. Sládka (M. Jankovič, 2004–2005).

8. Splyvání čtenářského a vědeckého vydání znamená současně rozmývání jejich nezastupitelných vlastností. Pokud bychom se k nim měli vracet, bude zřejmě třeba upustit – přímo proti jedné z maxim základní příručky oboru (*Editor a text*, 1971) – od textové identity obou typů vydání, a naopak dle účelu edice si vybírat z případných paralelních verzí, z nichž každou, kriticky ovšem připravenou, bude možné označit za kanonickou (viz odst. 6).⁷

9. Víceméně zachovaným předpokladem textologické práce, tak jak byla rozvíjena po roce 1945, zůstala zásada o nezasahování do jazykové, slovesné stránky textu, i kdyby byla v rozporu se zvyklostmi, respektive pocitovaným stavem dnešní češtiny. Nikdo sice neprovedl komplexní průzkum edicí, které po roce 1989 vznikaly nadšenecky, bez odborné průpravy a poučení standardní vydavatelskou praxí, a o jejichž textové spolehlivosti si nelze dělat iluze, ale mezi náročněji koncipovanými projekty bylo a je vědomí o nepřípustnosti „modernizace“ autorova jazyka v zásadě všeobecně sdíleno (větší výchyly představuje snad jen úprava některých svazků Hostovského Spisů; srov. DĚTÁKOVÁ 1997).

9.1. Jednotlivě je ovšem stran úpravy textu problematická každá edice, především proto, že je obtížné vést vždy jasnou dělicí čáru mezi zásahem do jazyka a do pravopisu a že ortografie je nejen vnějším instrumentem, ale může být v některých případech nositelem významové stránky uměleckého díla. Badatelé ze silné generace, narození kolem roku 1930, profilující se zejména na edicích Národní knihovna a Knihovna klasiků, z nichž pak byly sumarizovány a strukturovány zkušenosti v „prvním díle tohoto druhu u nás“ (viz OTRUBA

⁷ V němčině existuje teď už trojí Kafka: po edicích Maxe Broda a kritickém vydání z let 1982–2005 (z něho přeloženo do češtiny Kafkovo Dílo ve 13 svazcích v letech 1997–2007) vychází od roku 1995 historicko-kritické vydání veškerých rukopisů, tisků a strojopisů v diplomatické edici, tj. jako faksimile s komentovaným přepisem. – Vychází „čtvrtý“ Benjamin: po dvou-svazkových spisech, jež uspořádali T. Adorno (1955) a S. Unseld (1961, 1966) a jež se částečně překrývají, byly Benjaminovy práce vydány souborně v letech 1972–1989 jako sedm dílů ve 14 knihách, od roku 2008 vychází kritické vydání naplánované do roku 2018 v 21 svazcích (čtyři z nich paralelně jako faksimile a tištěné vydání).

1972), usilovali ve svých pracích rozdíly mezi jazykem a pravopisem striktně vymezovat a významový rozměr ortografie v zásadě nepřipouštěli. Po roce 1989 se v konfrontaci s edicemi založenými v této věci na méně příkrých nebo vžitých zásadách ukázalo, že samo určení, co je „čistě pravopisný“ jev a co už individuální projev autorova jazyka, podléhá významovému výkladu a že tento výklad se neopírá jen o empirii zkoumaného textu a jeho jazyk, ale také o editorovo rozhodnutí, které je jako každý kritický soud v konečném důsledku nezdůvodnitelné. Ediční přístupy, jako je ten Eriky Abramsové k Ladislavu Klímovi, ukazují, že jsou to rozhodnutí kvalifikovaná, ústrojná, žádnou překážku mezi text a jeho čtenáře nekladou a navíc žádoucím způsobem rozšiřují zásobu textologických metod a postupů, jež odpovídají stále více se diferencujícímu literárnímu výrazu dneška a způsobům jeho deskripce.

9.2. Stanovisko, jež tomuto posunu oponuje, bylo vzhledem k neexistující společné a závazné platformě opakovaně formulováno v řadě edičních poznámek, v nejvýpjatější stylizaci zřejmě v komentáři k Šaldovým *Básním*: „První povinností v editorské práci s jazykem je vždy unifikovat v žádoucí a možné míře grafickou (pravopisnou) podobu celku. S názorem, že jakýkoli zásah do pravopisné formy textu je vždy možným zásahem do jeho významotvorných potencií, protože koneckonců postihuje eventuální konotované výpovědi, nemůžeme souhlasit. [...] Hlásíme se k jedné z hlavních tezí české textologie, že se do části pravopisných úkazů nepromítají vlastní danosti jazykové struktury a že je možno s touto jazykově a významotvorně irelevantní vrstvou pravopisu a grafiky pohybovat“ (TROCHOVÁ – OTRUBA 1997: 448). Přísná dikce citátu,⁸ zdůrazňujícího objektivní, respektive objektivně zjiřitelné jevy, je rovněž projevem úsilí o fixaci a šíření obecně závazných textologických zásad, jejichž rozpadání bylo v druhé polovině devadesátých let 20. století již patrné.

10. Kritiky edicí a textologické práce, pokud se vůbec píší, se zpravidla mjejí s účelem edice a směřováním hodnoceného výkonu, vyčerpávajíce se upozorňováním na tiskové chyby nebo na nepochopené ediční operace, které jsou přitom zdůvodněny ve vydavatelském aparátu. Dobrých kritik, plnicích rolí – bohužel potomní – odborné oponentury koncepce řady nebo svazku (např. RATHOUSKÁ 2001; STEHLÍKOVÁ 2001; KOSÁK 2005) či revize textové kritiky a redakce (ČERVENKA 1993; HRDLIČKA 1997; PETRUŽELKA 1999 a 2003), je málo. Promyšlená kritika ediční a textologické práce může mít u osviceného vydavatele blahodárný vliv na korekturu nebo doplnění probíhajícího projektu. Článek o po-

⁸ Srov. dále situační východisko mluvčího a lexikum („markantní“, „objektivní danost“, „nutně“, „jistě“, „nežádoucně“, „text se prostírá mezi jeho původce – autorem a jeho adresátem – recipientem či čtenářem. Obě strany komunikačního procesu jsou také dvěma subjekty pomyslně vymezujícími úkoly a smysl ediční přípravy“, „text musí“) i v jiných pracích, např. TROCHOVÁ 1997: 413–417, 2001: 1108–1109, OTRUBA 2000: 574–580; konfrontuj ovšem též s poznámkou č. 6 i když se pasáž o rozlišném editorově přístupu netýká pravopisu.

sledních svazcích Čapkových *Spisů* (dvoudílná *Korespondence*, 1993) podnítil nakonec přípravu ještě jedné knihy, kterou teprve se *Spisy* uzavřely (SLOMEK 1994; srov. též OPELÍK 1996). Obsáhlá recenze Filipa Karfíka na první svazek *Sebraných spisů Jana Patočky* přiměla dokonce vydavatele pozměnit koncepci této řady, zahrnout do ní rovněž textové varianty a fragmenty, což se ukázalo jako jediné rozumné řešení také vzhledem k dodatečně objevené tzv. strahovské pozůstalosti, a Patočkovy *Spisy* tak nabyly žádoucí podoby kritického vydání vhodného i pro specializovaného badatele (KARFÍK 1996/1997, 2000/2001).

10.1. Náročněji vypravené edice, které v soudobé vydavatelské praxi tvoří čím dál řidší výjimky, musejí v poslední době navíc čelit kritickým výhradám o „přemrštěnosti“ vydavatelské adjustace. Výtky nepocházejí kupodivu od institucionálních byrokratů nebo z laicky pobouřeného obecnstva, nýbrž od literárních vědců jiného než textologického školení. Je těžké odolávat námitkám, že je něčeho „moc“, když by stačilo „méně“, a raději se o to nebudeme pokoušet. Bohužel není ani obecně dán přiměřený počet specialistů-zájemců, který by vědecké edice ještě možná ospravedlnil, což je další z argumentů, který je distribuován.⁹ Příčinou takových extempore je pravděpodobně bytostné souznění se stereotypem „kontaminovaného“ typu edice (viz odst. 7.), představa o literárním panteonu, jehož zástupci si jako jediní zaslouží podrobněji vypracovaná vydání (3.1.), a nedostatek kontaktu s řemeslem, jak je praktikováno na všechny světové strany od našich hranic, respektive nezájem o ně.

11. Literární badatelé narození ve dvacátých a třicátých letech 20. století vykonali takové množství práce a vytvořili teorii oboru, kterou v uplynulých čtyřiceti letech obdivuhodně precizovali a modifikovali, že na ně lze inspirovaně navazovat a současně se odrážet k jinak budovaným soustavám poznatků, což se mezi mladými editory cca kolem třiceti děje (srov. KOSÁK – FLAIŠMAN 2008). Příležitostí je nekonečně mnoho, ale jako první v řadě tu stojí tři, které z různých vnějších důvodů nemohly být dokončeny: dílo F. X. Šaldy, V. Vančury a S. K. Neumanna. V prvním případě (vydávání přerušeno v roce 1963) je třeba vydat svazek statí z let 1902–1928, které z různých důvodů nebyly zařazeny do 13 dílů *Kritických projevů*, román *Loutky i dělníci boží*, *Šaldův zápisník* a korespondenci. Z plánovaných 14 svazků Vančurových spisů jich bylo v letech 1984–1989 realizováno sedm, vydány nebyly prózy *Poslední soud*, *Hrdelní pře*, *Útěk do Budína*, *Obrazy z dějin národa českého*, dramata, filmová tvorba a publicistika. S. K. Neumannovi vyšlo v letech 1962–1984 dvanáct z 18 proponovaných dílů spisů, nevydána zůstala poezie od roku 1936, publicistika, prózy a úvahy, i knižně nevydané, od roku 1930. – Všechny projekty jsou rozvrženy

⁹ Dovolili by si ti lidé tohle říkat, kdyby žili Felix Vodička, Emanuel Macek, Mojmir Otruba, Miroslav Červenka...? Napadlo někdy je, kolik čtenářů zajímají jejich knihy?

tak, že je lze dokončit a komentovat přitom nejen příslušné dílo a jeho kontext, ale i praxi jeho vydávání. V rámci jedné řady se tedy nabízí konfrontace edičních a literárněhistorických přístupů, a to na autorech, jejichž vliv na myšlenkové, tvárné a ideologické literární postupy v rozloze téměř jednoho století je nezpochybnitelný. Textologie dnes?

Literatura

ČERVENKA, Miroslav

1993 „Souborná edice Zahradničkových sbírek“; *Kritický sborník* XIII, č. 3, s. 44–53

DĚTÁKOVÁ, Zuzana

1997 „Jak se ze starého Hostovského stal nový Hostovský“; *Kritická Příloha Revolver Revue*, č. 8, s. 131–133

HRDLIČKA, Josef

1997 „Vydávání Richarda Weinerja“; *Souvislosti* VIII, č. 2, s. 220–232

KARFÍK, Filip

1996/1997 „Nad prvním svazkem Patočkových Spisů“; *Kritický sborník* XVI, č. 3, s. 21–29
2000/2001 „Patočkova strahovská pozůstalost a jeho odložené opus grande“; *Kritický sborník* XX, s. 125–160

KOSÁK, Michal

2005 „Popper hezky píše, ale ať je pozornější“; *Revolver Revue*, č. 58, s. 250–258

KOSÁK, Michal – FLAIŠMAN, Jiří

2008 „Poznámky k možnostem záznamu variant“; *Česká literatura* LVI, č. 3, s. 407–414

MAZÁČOVÁ, Stanislava

1993 „Historie novočeské ediční praxe“; in Pavel Vašák (ed.): *Textologie. Teorie a ediční praxe* (Praha: Karolinum), s. 161–183
2001 „Nejhorší byl František Novotný. RR interview“; *Revolver Revue*, č. 46, s. 253–264

OPELÍK, Jiří

1996 „24 + 1“; *Literární noviny* VII, č. 12, s. 6

OTRUBA, Mojmír

1972 „Výsledky a výhledy české textologie“; in *Literární archiv*, sv. 7, s. 253–266
1994 „Posvátný text“; *Literární noviny* V, č. 10, s. 7
2000 „Komentář“; in Fráňa Šrámek: *Modrý a rudý – Stříbrný vítr – Léto – Splav* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny), s. 507–585

PETRUŽELKA, Antonín

1999 „Nečitedlné tatrmany aneb Prolegomena k »narovnávání« »zákrut osobnosti« básníka Ivana Blatného“; *Souvislosti* X, č. 3–4, s. 87–94
2003 „»Čtenářská edice« básní z pozůstalosti Ivana Blatného“; *Souvislosti* XIV, č. 4, s. 322–326

RATHOUSKÁ, Kateřina

2001 „Několik poznámek ke Strukturalistické knihovně“; *Kritická Příloha Revolver Revue*, č. 20, s. 84–86

SLOMEK, Jaromír

1994 „Spisy Karla Čapka dokončeny (?)“; *Literární noviny V*, č. 14, s. 7

STEHLÍKOVÁ, Olga

2001 „Muķařovský ve Strukturalistické knihovně“; *Kritická Příloha Revolver Revue*, č. 20, s. 86–90

SVOBODOVÁ, Hana – KOSÁK, Michal

2004 „Jaký výbor, takový Weiner“; *Kritická Příloha Revolver Revue*, č. 28, s. 69–74

TROCHOVÁ, Zina

1997 „Ediční poznámky“; in Richard Weiner: *Básně* (Praha: Torst), s. 405–418

1999 „Ediční poznámka“; in Karel Poláček: *Soudničky* (Praha: Nakladatelství Franze Kafky), s. 1101–1107

2001 „Ediční poznámka“; in Karel Poláček: *Povídky, sloupky, fejetony* (Praha: Nakladatelství Franze Kafky), s. 1104–1112

TROCHOVÁ, Zina – OTRUBA, Mojmír

1997 „Ediční zpráva“; in F. X. Šalda: *Básně* (Praha: Torst), s. 447–474

VODIČKA, Felix

2006/1971 „Historické uvedení do dnešní situace ve vydávání literárních děl“; in Rudolf Havel, Břetislav Štorek (edd.): *Editor a text. Úvod do praktické textologie*, 2. vyd. připravili J. Flaišman a M. Kosák (Praha/Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka/Ústav české literatury a literární vědy FF UK, 2006), s. 83–112

Resumé

This article is concerned with Czech editing and publishing work since the Changes of late 1989. The breakup of centralized state-run publishing on the one hand opened the doors for private publishing, but, on the other, was limited by a lack of funding. This frequently resulted in low quality editorial work and insufficient expert revision. One positive feature of editorial work in the 1990s, was, according to the author, its diversity. In particular, the rule of “vydání poslední ruky” (the last published edition in the lifetime of the author) was no longer mechanically applied; instead, in selecting the text for publication, other factors were also taken into consideration. The author concludes by mentioning the unfinished projects for publishing the collected works of F. X. Šalda, Vladislav Vančura, and S. K. Neumann. In completing them, editorial and literary-historical approaches could again be developed.